

الله أكبر

1.1.12

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده ادبیات و زبانهای خارجی

پایان نامه دوره دکتری رشته فلسفه

بررسی انتقادی مبانی فلسفی دیدگاههای اخلاقی جان دیویی و هیلاری پاتنام

اعظم قاسمی

استاد راهنما

دکتر حمیدرضا آیت اللهی

اساتید مشاور

دکتر عبدالله نصری؛ دکتر علی اصغر مصلح

آذر ۱۳۸۶

کتابخانه مرکزی
دانشگاه علامه طباطبائی
تبریز

۱۳۸۷ / ۳ / ۵

۱۰۱۰۱۲

کتابخانه

فرم گردآوری اطلاعات پایان نامه ها کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان: بررسی انتقادی مبانی فلسفی دیدگاههای اخلاقی جان دیویی و هیلاری پاتنام		
نویسنده / محقق: اعظم قاسمی		
مترجم: -----		
استاد راهنما: دکتر حمیدرضا آیت اللهی اساتید مشاور: دکتر عبدالله نصری، دکتر علی اصغر مصلح اساتید داور: دکتر خسرو باقری، دکتر علی اکبر احمدی افرنجامی		
کتابنامه: دارد	واژه نامه: ندارد	
نوع پایان نامه:	☒ بنیادی ☐ توسعه ای ☐ کاربردی	
مقطع تحصیلی: دکتری	سال تحصیلی: ۱۳۸۶	
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی	دانشکده: ادبیات و زبان های خارجی
تعداد صفحات: ۲۱۳	گروه آموزشی: فلسفه	
کلید واژه ها به زبان فارسی: دیویی، پاتنام، فلسفه اخلاق، دوگانه انگاری، دموکراسی، نسبی گرایی		
کلید واژه ها به زبان انگلیسی:		
Dewey, Putnam, Moral Philosophy, Dualism, Democracy, Relativism		

چکیده

الف. موضوع و طرح مسأله (اهمیت موضوع و هدف): دیویی از فیلسوفان مهم و تأثیرگذار در حوزه فلسفه، اخلاق و تعلیم و تربیت در قرن بیستم است که در حال حاضر فیلسوفان مهمی همچون هیلاری پاتنام پیرو او هستند. لذا شناخت مبانی فکری او بسیار مهم است. چون در این موضوع پژوهش خاصی صورت نگرفته است، اهمیت این پژوهش بیشتر آشکار می شود. هدف استخراج و استنباط مبانی فلسفی اخلاق دیویی و پاتنام، سپس نقد و بررسی این مبانی است.

ب. مبانی نظری شامل مرور مختصری از منابع، چارچوب نظری و پرسش ها و فرضیه ها: آثار مهم دیویی در حوزه اخلاق، فلسفه و آموزش و پرورش و نیز دو اثر مهم پاتنام در خصوص اخلاق مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفته است. پرسش اصلی تحقیق: ارکان اصلی فلسفه اخلاق دیویی و پاتنام کدام است و چه انتقاداتی به این ارکان وارد است؟

پ. روش تحقیق شامل تعریف مفاهیم، روش تحقیق، جامعه مورد تحقیق، نمونه گیری و روش های نمونه گیری، ابزار اندازه گیری، نحوه اجرای آن، شیوه گردآوری و تجزیه و تحلیل داده ها: روش این پژوهش تحلیلی است. به این معنا که اطلاعاتی که از طریق بررسی منابع مختلف به دست آمده به گونه ای سازمان داده شده که پرسش های پژوهشی پاسخ داده شود. در تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، ابتدا نظریات دیویی و پاتنام از آثار خودشان بیان شده، سپس نظر بعضی از مفسران و شارحان و نویسندگان در این خصوص مطرح شده. در نهایت رأی و نظر اختصاصی نگارنده بیان شده است.

ت. یافته های تحقیق: مبانی فلسفی دیویی شامل مبانی معرفت شناختی و مبانی وجود شناختی می شود. مهم ترین مبانی معرفت شناختی عبارت است از: ابزارانگاری، اصالت علم (روش علمی به عنوان روش پژوهش در اخلاق) و اعتقاد به خطاپذیری در اخلاق. مهم ترین مبانی وجود شناختی (مابعدالطبیعی) عبارت است از: نقادی از دوگانه انگاری سنتی، نفی مطلق گرایی، نفی ایده آل های اخلاقی. سکولاریسم و اومانسیسم لازمه تفکر اخلاقی دیویی است. به این مبانی انتقاداتی وارد است. مهم ترین آن نسبی گرایی و اعتقاد به ایده آل بودن دموکراسی است.

ث. نتیجه گیری و پیشنهادات: اگر از موضع مطلق گرایی به مبانی فلسفی اخلاق دیویی نظر بیفکنیم، دلایل و شواهدی بر نسبی گرایی می یابیم اما بر اساس مبانی فکری دیویی اتهام نسبی گرایی وارد نیست. در خصوص بی نیازی اخلاق از مابعدالطبیعه تنها اگر از موضع مابعدالطبیعه به اخلاق دیویی نظر بیفکنیم، می توانیم خواستار ارائه دلیل از طرف دیویی باشیم. دموکراسی مهم ترین پایه و اساس اخلاق و تعلیم و تربیت جان دیویی است. دیویی و پیروان او مدعی هستند دموکراسی بهترین شیوه زندگی است که تاکنون شناخته شده است. این ادعا پذیرفتنی نیست. اگر قرائتی که رورتی، پاتنام یا گوین لاک از دیویی دارد صحیح باشد، تفکر دیویی در خصوص دموکراسی با چالش های جدی روبرو می شود و تنها راه برون رفت از این چالش ها پذیرش نقد مداوم در ایده دموکراسی است و اینکه «روش دموکراتیک زندگی» به عنوان یکی از راهها و نه لزوماً برترین شیوه زندگی شناخته شود. آخرین نکته آن که اعتقاد به دموکراسی آن طور که دیویی توصیف می کند، با اعتقاد به مطلق ها (خواه دینی، خواه غیردینی) به هیچ عنوان سازگار نیست. توجه نکردن به این نکته موجب کشمکش های بی ثمری می شود.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم بر اساس محتوای پایان نامه و ضوابط مندرج در فرم را گواهی می نمایم.

نام استاد راهنما: دکتر حمید رضا آیت اللهی

سمت علمی: دانشیار

نام دانشکده: ادبیات و زبان های خارجی

رئیس کتابخانه:

تقدیم به محضر مبارک پیامبر عظیم الشان

صلوات الله علیه و آله

که

مکارم اخلاق را به اتمام رساند

و

اسوه ای حسنه برای امت خود شد.

هو المئان

اکنون که به حول و قوه الهی این پژوهش به انجام رسید، بر خود لازم می دانم از همه سرورانی که در انجام این تحقیق مرا یاری کرده اند قدردانی کنم.

آقای دکتر آیت اللهی که از آغاز تا انجام رساله از راهنمایی ها و مساعدت های ایشان بهره مند بودم و برای به سامان رسیدن این پژوهش از هیچ کوششی فروگذار نکردند.

آقای دکتر نصری و آقای دکتر مصلح که متعهدانه از ابتدا تا انتهای رساله را مطالعه کردند و در جلسات متعدد از پیشنهادات و انتقادات سودمندشان برای اصلاح و تنظیم پایان نامه فراوان بهره بردم.

آقای دکتر باقری و آقای دکتر احمدی که قبول زحمت فرموده داوری رساله را به عهده گرفتند و از ابتدا تا انتهای رساله را با دقت مطالعه کردند و انتقادات سودمندی را مطرح کردند.

آقای دکتر محمود خاتمی و آقای دکتر محمد ضیمران که به طور حضوری از آراء و نظریات ایشان در خصوص پراگماتیسم و تفسیر فلسفه دیویی بهره مند شدم.

هر چند این بزرگواران همه آن کسانی نیستند که خود را رهین منت آنان می دانم، پس به شکر خدای حمید بسنده می کنم که حمد و سپاس در آغاز و پایان ایزد مئان را سزااست.

چکیده

رویکرد دیویی در اخلاق «ابزار انگاری» نامیده می شود که نوعی پراگماتیسم است. نظریه اخلاقی او یکی از اقسام نظریات طبیعت گروانه نیز نامیده شده است. به اعتقاد او پژوهش اخلاقی باید به شیوه علوم تجربی باشد. به این ترتیب که مناسبات بین شخص و شرایط محیطش در نظر گرفته شود تا معیارها یا ملاک هایی به دست بیاید که با آن بتوان رفتار را تنظیم کرد. این ملاک ها یا اصول «قانون» نیستند، بلکه ایده های کلی هستند که حاصل تجربه است، این ملاک ها ابزارها یا روش هایی برای سر و کار داشتن با موقعیت های جدید است. به اعتقاد دیویی تفکر ابزاری برای گذشتن از یک موقعیت مفروض آکنده از ابهام و ناهماهنگی به یک موقعیت جدید و بهتر است. گرچه این موقعیت جدید حاوی عناصری است که در موقعیت پیشین مضمّن بوده است، با این حال به این دلیل که دارای معنا و پیچیدگی بیشتری است غنی تر و بهتر است. لازمه این رویکرد پراگماتیستی این است که شرایط تضمین این احکام ارزشی در رفتار خود بشر باشد و نه در یک مرجع ثابت پیشین مثل فرامین الهی یا صور افلاطونی و یا عقل محض.

پراگماتیسم به عنوان همتای دموکراسی شناخته شده است. از نظر دیویی وظیفه مؤسسات دولتی، تجاری و مذهبی این است که در توسعه ظرفیت های افراد بشر بدون در نظر گرفتن نژاد، جنس، پایگاه اجتماعی یا اقتصادی بکوشند. معنای اخلاقی دموکراسی همین است. فلسفه دیویی فلسفه ای است که در آن به بشریت اتکا می شود و اعتقاد بر این است که انسان رو به جلوست و آینده انسان بهتر از گذشته است و انسان وضع عالم را بهتر می کند. اما از آنجا که دیویی منکر شناخت مطلق هاست، جامعه ای که به لحاظ دموکراتیک اخلاقی باشد، اساس عقلانی خود را از دست می دهد. دیویی از قهرمانان فکری هیلاری پاتنام است. برای این که دیویی معتقد است هدف در اخلاق رسیدن به یک هدف نیست بلکه اهداف متعدد و متنوعی وجود دارد. از نظر دیویی و پاتنام هدف فلسفه به طور عام و اخلاق به طور خاص نباید خطاناپذیری

(یا مجموعه ای از حقایق نظری ازلی) باشد. به این دلیل است که تفکر اخلاقی این دو متفکر به نسبی گرای منسوب شده است.

واژگان کلیدی: دیوبی، پاتنام، فلسفه اخلاق، دوگانه انگاری، دموکراسی، نسبی گرایی.

پیشگفتار

از جمله مسائلی که ذهن نگارنده عمیقاً به آن مشغول بوده این است که حقیقت سعادت در زندگی آدمی چیست و انسان به چه طریق می تواند در این مسیر طی طریق کند؟ آیا به وسیله دین و مذهب؟ در غیر این صورت آیا غیردینداران هیچ گاه به سعادت نمی رسند؟ ماهیت اخلاق چیست؟ آیا با فقه به تنهایی می توان از اخلاق بی نیاز شد؟ آیا دستورات اخلاقی وسیله برای نیل به سعادت است یا خود فی حد ذاته دارای ارزش هستند؟ به عبارت دیگر آیا ارزش آنها ذاتی است یا ابزاری؟ آیا اخلاق کاربردی (استفاده از اخلاق برای حل مسائل روزمره) به عهده دین است یا به عهده انسان؟ آیا حکمت نظری یعنی علم به جهان هستی آن طور که قدما می پنداشته اند از حکمت عملی که اخلاق نیز جزء آن است برتر است؟ و سؤالات زیادی از این دست که نمی توان مقلدانه پاسخ آن را از عالمان دینی یا فیلسوفان شرقی یا غربی پذیرفت و اهل فلسفه باید با پژوهش و تفکر به پاسخ آن دست یابد. از طرف دیگر به نظر می رسد اخلاق حوزه ای است که هم سعادت زندگی دنیوی و هم سعادت زندگی اخروی ما به آن بستگی دارد.

با این سؤالات و این پیشینه ذهنی بود که نگارنده حوزه اخلاق را برای پژوهش برگزید. در این بین تفکر اخلاقی دیوبی که یکی از مکاتب اخلاقی معاصر محسوب می شود، را مورد بررسی قرار داد. اما از همان آغاز مشکلات متعدد بر سر راه بود. اول مسائلی که در ارتباط با خود «اخلاق» و پژوهش اخلاقی است. بویژه اینکه فلسفه اخلاق در کشور ما علم جوانی است و از حیث قدمت، کمیت و کیفیت آثار در سطح پژوهش های فیلسوفان غربی نیست. دومین مشکل تهیه منابع تحقیق بود که به دلیل کمبود منابع اصلی و قابل دسترس نبودن آنها زمان بسیاری صرف شد. غالب این منابع لاتین بودند و در کتابفروشی ها قابل دسترس نبود، حتی منابع اصلی که به زبان فارسی نگاشته شده بود به دلیل عدم تجدید چاپ نیز موجود نبود. از تعداد انبوه مقالات و کتابهایی که جان دیوبی نگاشته است تنها تعداد بسیار معدودی از آن در ایران موجود است و از این تعداد، تعداد بسیار محدودتری ترجمه شده است، این ترجمه ها نیز علاوه بر اینکه اغلب به صورت

اقتباس است به طور کامل مکفی نیست. علیرغم این نگارنده سعی و تلاش خود را به کارگرفت تا حداکثر استفاده را از منابع موجود و آثار دیویی و پاتنام به انجام برساند. در این بین از مقالات معتبر که از طریق اینترنت قابل دسترسی بود، نیز بهره بردم و همه منابع دست اول - آثار دیویی و پاتنام - که در کتابخانه ها موجود بود را جمع آوری نمودم. نگاهی به فهرست منابع مثبت این مدعاست.

سومین مشکل پیش روی نگارنده این بود که چون هیچ الگویی پیشینی برای این کار وجود نداشت به نوعی این کار باید به صورت ابداعی انجام می شد و طبعاً کاری که برای نخستین بار انجام شود هر چند نگارنده زحمت بسیاری متحمل شود، در سطح موضوعاتی که بارها از جهات مختلف بررسی شده اند و مورد تجزیه و تحلیل و نقد قرار گرفته اند نخواهد بود لذا این اثر کاستی های خاص خود را خواهد داشت.

امید است این اثر ناچیز ابتر نماند و فتح بابی برای ورود به حوزه نقد و بررسی مکاتب اخلاقی معاصر

باشد.

فهرست مطالب

شماره

عناوین

مقدمه

۱. اهمیت موضوع..... ۱
۲. روش تحقیق ۲
- ۱-۲. سوالات تحقیق ۴
- ۲-۲. روش گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات..... ۶
۳. پیشینه مسأله..... ۷

فصل اول: کلیات

- ۱-۱. زندگی‌نامه و آثار جان دیویی..... ۱۱
- ۱-۲. اهمیت و میزان تأثیر دیویی در حوزه فلسفه،
اخلاق و سایر حوزه های فکری ۱۸
- ۱-۳. دیویی: پراگماتیسم و نوپراگماتیسم ۲۲
- ۱-۴. دیویی به چه پرسشهایی از اخلاق پاسخ می دهد؟ ۳۰
- ۱-۵. نگاه منتقدانه دیویی به فیلسوفان پیشین ۳۷
- ۱-۵-۱. انتقاد از فلسفه اخلاق افلاطون ۳۷
- ۱-۵-۲. نقد سودآیینی ۴۳
- ۱-۶. نکات مهم و کلیدی فصل اول..... ۴۶

فصل دوم: مبانی معرفت شناختی اخلاق دیویی

- ۲-۱. تعریف اصطلاحات تخصصی ۴۹
- ۲-۲. نظریه معرفت شناسی دیویی ۵۳

- ۲-۲-۱. طبیعت گرایی (ناتورالیسم) ۵۶
- ۲-۲-۲. ابزار انگاری در احکام ارزشی ۵۶
- ۲-۲-۳. اصالت نتیجه ۶۰
- ۲-۲-۴. اصالت علم: روش علمی (تجربه گرایی) روشی برای ۶۰
- پژوهش اخلاقی ۶۱
- ۲-۳. نکات مهم و کلیدی فصل دوم ۶۶

فصل سوم: مبانی انسان شناسی اخلاق دیویی

- ۳-۱. شرح اصطلاحات تخصصی ۶۹
- ۳-۲. مقدمه ۷۱
- ۳-۳. تأثیر عادت در رفتار ۷۳
- ۳-۳-۱. تأثیر متقابل عادات و محیط اجتماعی در رفتار ۷۶
- ۳-۴. تأثیر غریزه در رفتار ۸۰
- ۳-۵. تأثیر عقل در رفتار ۸۵
- ۳-۶. نتیجه ۸۹
- ۳-۷. نکات مهم و کلیدی فصل سوم ۹۲

فصل چهارم: مبانی مابعدالطبیعی اخلاق دیویی

- ۴-۱. مقدمه ۹۶
- ۴-۲. نقد دوگانه انگاری (دو آلیسم) سنتی ۹۹
- ۴-۲-۱. وسیله و غایت ۱۰۱
- ۴-۲-۲. غایات ابزاری و غایات ذاتی ۱۰۳
- ۴-۲-۳. خیرهای اخلاقی و خیرهای طبیعی ۱۰۴

- ۴-۲-۴. حکمت نظری و حکمت عملی ۱۰۴
- ۴-۲-۵. عقل و حس ۱۰۶
- ۴-۲-۶. عادت و فکر ۱۰۷
- ۴-۳. نفی ایده آل های اخلاقی ۱۰۷
- ۴-۳-۱. انتقاد از خیر مطلق و غایت برین ۱۱۲
- ۴-۳-۲. نفی مطلق گرایی ۱۱۶
- ۴-۴. ایده آل ها و اصول ثابت تفکر دیویی ۱۱۸
- ۴-۴-۱. اصل برتری دموکراسی و به کارگیری عقل اجتماعی
- دموکراتیک ۱۱۸
- ۴-۴-۲. اصل ارزشمند بودن آزادی ۱۲۷
- ۴-۴-۳. اصل غایت بودن رشد ۱۲۷
- ۴-۴-۴. اصل تکامل ۱۲۸
- ۴-۵. لوازم فلسفی اخلاق دیویی: سکولاریسم، اومانیزم ۱۳۰
- ۴-۵-۱. جایگاه دین در اخلاق از دیدگاه دیویی ۱۳۱
- ۴-۵-۲. وجه اومانیزستی اخلاق دیویی ۱۳۵
- ۴-۶. نکات مهم و کلیدی فصل چهارم ۱۳۹

فصل پنجم: دیدگاههای اخلاقی هیلاری پاتنام

- ۵-۱. زندگینامه و آراء هیلاری پاتنام ۱۴۴
- ۵-۲. نظریه اخلاقی پاتنام - اخلاق بدون انتولوژی ۱۴۸
- ۵-۲-۱. منظور از «انتولوژی» چیست؟ ۱۴۸
- ۵-۲-۲. معنای اخلاق چیست؟ ۱۵۰
- ۵-۲-۳. مسائل کاربردی ۱۵۲

۱۵۳ ۵-۲-۴ احکام اخلاقی
۱۵۵ ۵-۳ دوگانگی واقعیت و ارزش
۱۵۷ ۵-۳-۱ آیا ارزشها ساخته می شوند یا کشف می شوند؟
۱۶۰ ۵-۴ نتیجه گیری
۱۶۱ ۵-۵ پاتنام و دیویی
۱۶۴ ۵-۶ نکات مهم و کلیدی فصل پنجم

فصل ششم: بررسی انتقادی مبانی فلسفی دیدگاههای اخلاقی جان دیویی و هیلاری پاتنام

۱۶۷ ۶-۱ نسبی گرایی اخلاقی
 ۶-۱-۱ موضع دیویی و پاتنام در خصوص نسبی گرایی
۱۶۸ اخلاقی
 ۶-۱-۲ ارائه دلایلی مبنی بر نسبی گرا بودن اخلاق دیویی
۱۷۲ و پاتنام
۱۷۵ ۶-۱-۳ نتیجه بحث نسبی گرایی
۱۷۷ ۶-۲ ادعای استقلال اخلاق از مابعدالطبیعه بدون ارائه دلیل
۱۷۸ ۶-۳ نقد تفسیر دیویی از فلسفه ارسطو (به روایت فلسفه مدرسی)
۱۸۱ ۶-۴ بررسی انتقادی مهم ترین مبانی فلسفی دیویی و پاتنام
۱۸۵ ۶-۵ نتیجه گیری

فهرست منابع و مآخذ ۱۸۹

۱۹۹	پیوست شماره ۱
۲۱۲	چکیده انگلیسی
۲۱۳	صفحه عنوان انگلیسی

مقدمه

۱. اهمیت موضوع

علیرغم اهمیت فراوانی که اندیشه ورزی در حوزه اخلاق دارد، متأسفانه در سنت ما کمتر پژوهش در این حوزه صورت گرفته است. این امر معلول علل معرفت شناختی، تاریخی و... می باشد. از حیث معرفت شناختی اخلاق طبق تقسیم بندی حکما از اقسام حکمت عملی است و لذا از حیث ارزش در رتبه ای بعد از حکمت نظری قرار دارد. به لحاظ تاریخی نیز عمده مباحث اخلاقی (اخلاق ناظر به تکلیف) در میان مباحث فقهی به صورت اصیل یا استطرادی مطرح می شده است به طوری که از این جهت نیازهای اخلاقی تأمین می شده است. پاره ای از عالمان نیز اخلاق را به عرفان تحویل برده اند. اما خوشبختانه در سالهای اخیر توجه جدی به اخلاق و فلسفه اخلاق معطوف شده است.

تحقیق در خصوص فلسفه اخلاق یا می تواند موضوعی باشد و یا بررسی فلسفه اخلاق فیلسوفان مورد نظر باشد. نگارنده پژوهش مبانی فلسفی اخلاق فیلسوف را برگزید و در بین فیلسوفان جان دیویی و هیلاری پاتنام مورد بررسی قرار گرفت. دیویی فیلسوفی است که در حال حاضر تفکرش در غرب و بویژه آمریکا زنده است. برخی صاحب نظران گفته اند در صد سال اخیر هیچ فیلسوف اخلاقی هم پایه دیویی ظهور نکرده است. (Gouinlock, 1994, p13) تاکنون درباره فلسفه اخلاق او در غرب مقالات و کتابهای فراوان نگاشته شده است، اما در ایران نه تنها هیچ اثر مستقلی در خصوص فلسفه اخلاق او موجود نیست، بلکه حتی در فلسفه نظری او نیز هیچ پژوهشی انجام نشده است. در نهایت آن که از بین چهل کتاب و هفتصد مقاله ای که او نگاشته است، تنها چند کتاب معدود از او ترجمه شده است. این کتابها عبارتند از: آموزشگاههای فردا^۱ (۱۳۲۸) ترجمه امیرحسین آریان پور؛ اخلاق و شخصیت^۲ (۱۳۳۴) ترجمه مشفق همدانی؛ آموزشگاه و دانش آموز^۳ (۱۳۳۳) ترجمه مشفق همدانی؛ بنیاد نو در فلسفه^۴ (۱۳۳۷) ترجمه صالح ابوسعیدی؛ مقدمه ای

^۱ این کتاب ترجمه ای از کتاب (The Schools of Tomorrow) می باشد.

^۲ این کتاب ترجمه ای آزاد و تلخیص شده از کتاب (Human Nature and Conduct) می باشد.

^۳ این کتاب ترجمه ای از کتاب (The School and the Child) می باشد.

^۴ این کتاب ترجمه ای آزاد و تلخیص شده از کتاب (Reconstruction in Philosophy) می باشد.

بر فلسفه آموزش و پرورش یا دموکراسی و آموزش و پرورش^۱ (۱۳۳۹) ترجمه امیرحسین آریان پور؛ مدرسه و اجتماع^۲ (۱۳۴۳) ترجمه مشفق همدانی؛ تجربه و آموزش و پرورش^۳ (۱۳۶۹) ترجمه اکبر میرحسینی؛ منطق تئوری تحقیق^۴ (۱۳۶۹) ترجمه علی شریعتمداری.

دیویی در نظام تعلیم و تربیت انقلابی افکند که آثارش به ایران نیز رسید. یکی از صاحب‌نظران در

علوم تربیتی در خصوص دیویی چنین اظهار نظر کرده است:

اگر بنا باشد مقام یک فیلسوف یا دانشمند را بر اساس فهم عمیق، دید وسیع، خلاقیت، سعه صدر، ترقی طلبی، فروتنی، وحدت شخصیت و طرفداری او از ارزشهای انسانی مورد ارزیابی قرار دهیم شاید بتوان گفت که جان دیویی بزرگترین فیلسوف غرب و شاید یکی از چند فیلسوف بزرگ غرب در عصر ماست. قطعی تلقی کردن این قضاوت یا تردید درباره آن مستلزم مطالعه نظریات این فیلسوف در سی جلد کتاب و هزار مقاله ای است که او به نگارش در آورده است.^۵ (دیویی، ۱۳۶۹ - ب، مقدمه ص هفت)

اگر تاکنون در خصوص افکار فلسفی جان دیویی از طرف دانشجویان و محققان فلسفه کاری صورت

نگرفته به دلیل بی ارزش بودن این تحقیق و پژوهش نبوده است.^۶ دیویی فلسفه ای انتزاعی و بغرنج و غامض

^۱ این کتاب ترجمه ای آزاد و تلخیص شده از کتاب (Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education) می باشد.

^۲ این کتاب ترجمه ای از کتاب (The School and Society) می باشد.

^۳ این کتاب ترجمه ای از کتاب (Experience and Education) می باشد.

^۴ این کتاب ترجمه ای از کتاب (Logic: The Theory of Inquiry) می باشد.

^۵ صاحب‌نظر مورد بحث دکتر علی شریعتمداری است. او نزدیک به چند دهه است که از استوانه های اصلی آموزش و پرورش در ایران بوده و در حال حاضر هم کماکان از سکنداران اصلی تعلیم و تربیت در ایران است و اخیراً نیز به عنوان یکی از چهره های ماندگار در این حوزه انتخاب شده است. کتابهای او در دانشکده های تعلیم و تربیت تدریس می شود و تا به حال صدها دانشجو در این حوزه تربیت کرده است. لذا در تعلیم و تربیت حداقل در ایران، یکی از اصلی ترین صاحب نظران است. دکتر شریعتمداری زمانی که در آمریکا مشغول به تحصیل بوده کتاب منطق تئوری تحقیق، اثر جان دیویی را به فارسی ترجمه کرده است. این کتاب مشکل ترین و فنی ترین کتاب دیویی (اسکفلر، ۱۳۶۶، ص ۲۵۵) و به اعتقاد پاره ای شاهکار دیویی است (توماس، ۱۳۴۸، ص ۱۹۶) که در اواخر عمر خود نگاشته است. این ترجمه، ترجمه ای علمی و قابل قبول است و نشانگر احاطه مترجم به افکار مؤلف است. البته ممکن است در حال حاضر مترجم محترم رأی و نظر دیگری در خصوص فلسفه دیویی داشته باشد.

^۶ دکتر محمود خاتمی از معدود متفکرانی است که در خصوص پراگماتیسم مطالعات محققانه ای داشته است. هر چند پایان نامه دکتری او پژوهش در خصوص فلسفه هایدگر - فیلسوف آلمانی که به اعتقاد بسیاری از اهل فلسفه دارای تفکری عمیق است -

ندارد. فیلسوفی است که فلسفه را از آسمان به زمین می آورد و در فکر راه حل برای مشکلات انسانهای زمینی است که اکثریت انسانها را تشکیل می دهند. هم در اندیشه کودک خردسال است و هم در اندیشه پیرزن کهنسال. هر چند برخاسته از کشوری است که حاکمانش اندیشه سلطه بر جهان را دارند اما خود اندیشه سلطه ندارد بلکه در فکر کمک، حتی به محرومترین اقشار است.

موضوع پایان نامه عبارت است از: «بررسی انتقادی مبانی فلسفی دیدگاههای اخلاقی جان دیویی و هیلاری پاتنام». ممکن است قرار گرفتن نام دو فیلسوف در کنار هم این تصور را ایجاد کند که این پایان نامه، رساله ای تطبیقی بین آراء این دو فیلسوف است. اما در این رساله، پاتنام و دیویی نه مقابل هم بلکه در کنار هم قرار می گیرند. علی رغم آن که در موضوع رساله بررسی آراء دیویی در کنار پاتنام آمده است ولی در طرح نامه اولیه ذکر شده است که آراء پاتنام نه مستقلاً بلکه به عنوان یکی از کسانی که در این زمینه متأثر از دیویی بوده و سلف معاصر او محسوب می شود، مطرح می شود. پاتنام در آغاز کتاب خود *اخلاق بدون انتولوژی* به صراحت بیان می کند جان دیویی از قهرمانان فکری اوست و نظریه اخلاقی او را پذیرفته است. بدین جهت دامنه بررسی آراء پاتنام در حد همین امر مطرح شده است. بررسی مستقل آراء پاتنام در فلسفه اخلاق از آن جا که به فلسفه ذهن، فلسفه منطقی، فلسفه ریاضی و شناخت شناسی (اپیستمولوژی) او مربوط می شود و به عبارتی کل منظومه فکری او را در بر می گیرد، موضوع یک رساله مجزاست. وقتی در فصل آخر به بحث از بررسی انتقادی مبانی فلسفی دیویی می پردازیم این بحث به پاتنام هم مربوط می شود. بنابراین هدف رساله بررسی انتقادی مبانی فلسفی مشترک، بین دیویی و پاتنام است و نه بررسی مقایسه ای و تطبیقی بین مبانی فلسفی این دو فیلسوف.

عنوان این رساله ممکن است این تصور را ایجاد کند که نگارنده از ابتدا در موضع نقد نشسته و در صد یافتن عیوب و کاستی هاست. چنین عقیده ای با دنیای فکری نگارنده کاملاً بیگانه است. این پژوهش با این نیت صورت می گیرد که (صرف نظر از اخذ مدرک دکتری) اگر نظریات مفید و کارآمدی در اندیشه دیویی و پاتنام وجود داشت استخراج شده و برای حل مسائل و مشکلات اخلاقی جامعه خودمان به کار رود و اگر به

می باشد، اما پراگماتیسم را هم به عنوان یک تفکر فلسفی مهم محل اعتنا می داند. او در دوره دکتری فلسفه دانشگاه تهران به تدریس دو درس با عناوین «پراگماتیسم منطقی» و «پراگماتیسم هرمنوتیک» پرداخته است.

دلیل بشری بودن این تفکر انتقاداتی به آن وارد بود این انتقادات به منظور اصلاح تفکر فیلسوف برای بهره مندی بیشتر از تفکرات او انجام گیرد. معرفی درست و مستند یک تفکر به مراتب بهتر است از معرفی ناقص و انتقادات غیروارد و غیر علمی به آن تفکر و فهم صحیح یک جریان فکری یا تفکر یک فیلسوف و استلزامات آن به لحاظ سیر تاریخی خود یک پژوهش ارزشمند فلسفی است.

به هر تقدیر به دلیل خلاء تألیفی در خصوص تحلیل و نقد اخلاق پراگماتیستی به طور عام و اخلاق دیویی به طور خاص نگارنده این تحقیق را ضروری یافت و بر همین اساس پژوهش خود را به این موضوع اختصاص داد.

۲. روش تحقیق

۲-۱. سوالات تحقیق

ماهیت پژوهش فلسفی چنان است که هر چند موضوع آن بسیار خاص و جزئی باشد از جهات عدیده ای با بسیاری از موضوعات فلسفی دیگر ارتباط پیدا می کند. در خصوص موضوع این پژوهش نیز هر چند موضوع خاص و در خصوص مبانی فلسفه اخلاق دیویی و پاتنام و نقد آن است اما همین مبانی دارای اجزای بسیاری است که بحث و تحقیق در خصوص هر کدام از آنها می تواند موضوع مستقلی برای پایان نامه دکتری باشد. برای این که این پژوهش دارای حدود مشخصی باشد سؤالاتی مطرح شد و تحقیق در راستای پاسخ دادن به این پرسش ها انجام شد.

سؤالاتی که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته اند عبارتند از:

- دیویی و پاتنام در خصوص ایده آل های اخلاقی چه نظری دارند و آیا اصولاً اعتقادی به ایده آل های اخلاقی دارند؟
- اگر دیویی منکر ایده آل های اخلاقی است در خصوص اخلاق مسیحی که ایده آل های اخلاقی از ارکان آن است چه عقیده ای دارد؟
- نظر دیویی در خصوص فلسفه اخلاق افلاطون و ارسطو چیست؟
- به چه دلایلی دیویی و پاتنام نظام سازی در اخلاق را نمی پذیرند؟

- عقل از نظر دیویی چیست؟ عقل فردی و جمعی به چه معناست؟ آیا اهمیت غرایز و عادات از نظر دیویی مهم تر از عقل است؟
- رابطه بین وسیله و هدف از نظر دیویی چیست؟
- سابقه تفکر اخلاقی دیویی در کدام یک از متفکران پیش از خودش می باشد و از کدام یک بیشترین تأثیر را پذیرفته است؟
- آیا سکولاریسم و امانیسم ملازم اخلاق دیویی و پاتنام است؟
- آیا پلورالیسم اخلاقی از نتایج اخلاق دیویی و پاتنام است؟
- آیا نسبی گرایی اخلاقی نتیجه مبانی فلسفی اخلاق دیویی و پاتنام است؟
- آیا دیویی که معتقد است «مسائل اخلاقی باید با پژوهش عقلانی و از طریق عقل اجتماعی دموکراتیک حل شود»، به این مسأله توجه نداشته که افراد موجود جامعه اکثراً افرادی هستند که اهل تفکر نیستند و لذا نظریات آنها نمی تواند مشکلات جامعه را حل کند؟ اصولاً او چه اعتقادی در خصوص عموم انسانها داشته است؟
- آیا اخلاق دیویی از دین تأثیر پذیرفته است یا محصول تفکر نظری محض است؟
- رابطه تفکر اخلاقی دیویی با سایر اضلاع منظومه فکری این فیلسوف چیست؟ آیا افکار او متلائم است و یا در تناقض با یکدیگر است؟
- دیدگاه ابزارانگاری در اخلاق از نظر دیویی چه مشکلاتی را برطرف می کند و مزیت آن بر دیدگاههای رقیب کدام است؟
- رابطه بین اخلاق فردی و اخلاق جمعی چیست؟
- رابطه بین حکمت عملی و به طور خاص اخلاق با حکمت نظری و به طور خاص مابعدالطبیعه از دیدگاه دیویی چیست؟
- آیا می توان هم از شیوه و روش دیویی در اخلاق بهره مند شد و هم به اصول اخلاقی پایبند بود یا اینکه قبول یکی همراه با نقض دیگری امکان پذیر است. به نظر می رسد دیویی خود این دو را مانعه الجمع می بیند ولی آیا در واقع نیز همین طور است؟

- آیا بین اخلاق پراگماتیستی دیویی و جامعه فرهنگی آمریکا ملازمه ای وجود دارد؟
- مبانی فلسفی مشترک دیویی و پاتنام کدام است؟
- پاتنام در چه مواردی با دیویی اختلاف نظر دارد؟
- سؤال اصلی تحقیق: ارکان اصلی فلسفه اخلاق دیویی و پاتنام کدام است و چه انتقاداتی به این ارکان وارد است؟

۲-۲. روش گردآوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات

روش این پژوهش تحلیلی است. منظور از روش تحلیلی، روش فلسفی تحلیل زبان نیست، بلکه در این روش اطلاعاتی که از طریق بررسی سندها و مدارک و کتابها به دست آمده به گونه ای سازمان داده می شود که بتوان پرسش های پژوهشی را پاسخ داد به گونه ای که مورد رد یا تأیید قرار گیرد و یا دیدگاه و نظریه ای را توصیف کرد. (ر. ک به حسنی، ۱۳۸۲، مقدمه)

از آنجا که قرائت هر فیلسوفی از منظر خاصی صورت می گیرد نگارنده نیز از این امر مستثناء نبوده است. پرسش هایی که مطرح شد می تواند تا حدی نشانگر پیشینه ذهنی نگارنده باشد و این که او از چه موضعی به فلسفه دیویی و پاتنام نظر افکنده است. لذا در تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، ابتدا نظریات دیویی و پاتنام به طور مستقیم از آثار خودشان بیان شده، سپس نظر بعضی از مفسران و شارحان و نویسندگان در این خصوص مطرح شده. اما در نهایت نگارنده رأی و نظر اختصاصی خود را بیان کرده است. بدیهی است از منظرهای دیگری نیز می توان این مبانی را مورد نقد و بررسی قرار داد.

منابع مورد استفاده در پایان نامه شامل منابع اصلی و منابع فرعی است. منابع اصلی منابعی است که شالوده و اساس پایان نامه بر آنها استوار است. منابع فرعی منابعی است که برای تأیید مطلب و جمع آوری نظریات بیشتر آمده است و لذا حذف آن ضرری به محتوای اصلی پایان نامه نمی زند. منابع اصلی شامل آثار دیویی و پاتنام و مهم ترین مفسران و شارحان این دو فیلسوف است. منابع فرعی شامل منابعی است که یا به فلسفه اخلاق مربوط می شود و یا مطالبی است که به موضوع ارتباط دارد اما نه به طور مستقیم. غالب مطالبی که در پاورقی ها ذکر شده است از منابع فرعی استخراج شده است. البته فرعی بودن یک منبع به

معنی کم ارزش بودن آن نیست، بلکه به این معناست که با موضوع ارتباط غیرمستقیم داشته و نه مستقیم. سعی نگارنده بر این بوده که از منابع دست اول استفاده کند و از نظریات کسانی بهره ببرد که صاحب نظر هستند.

۳. پیشینه مسأله

برای بررسی پیشینه مسأله جستجوی مفصل و کاملی انجام گرفت. این جستجو شامل جستجوی کتاب، مقاله و سایر مدارک بود. همچنین همه پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری در گرایش فلسفه غرب و فلسفه اسلامی در همه دانشگاههای دولتی و آزاد جستجو شد. نتیجه اش این بود که حتی یک مورد پایان نامه، کتاب، مقاله یا مطلب به زبان فارسی در خصوص اخلاق دیویی و پاتنام یافت نشد. البته به صورت پراکنده و در حد چند سطر و یا چند پاراگراف در بعضی از کتابها مطالبی یافت می شد، اما تحقیق مفصل و جامعی در این خصوص - در حد جستجویی که کرده ام^۱ - وجود ندارد. اما در غرب در خصوص تبیین، تحلیل و نقد و بررسی اخلاق دیویی و پاتنام کتابها و مقالات متعددی نگاشته شده است. در ایران حتی در خصوص فلسفه دیویی نیز هیچ کتاب یا مقاله ای پژوهشی موجود نیست. تنها مقاله قابل ذکر در خصوص پراگماتیسم دیویی، مقاله ای با عنوان «پراگماتیسم و اومانیسیم» تألیف محمود خاتمی است.^۲

در این تحقیق به هیچ وجه ادعای جامع بودن پژوهش نشده است. در صورتی می توان در این موضوع ادعای جامعیت کرد که همه آثار دیویی و پاتنام اعم از کتاب یا مقاله مطالعه شود و نیز همه آثار مهمی که درباره فلسفه دیویی و پاتنام در جهان موجود است نیز مطالعه شود که چنین پژوهشی کار متخصصی است که سالها در آثار این فیلسوفان پژوهش کرده باشد و نه در حد رساله دکتری. اما سعی شده است در حوزه محدودی که برگزیده ام (این حوزه محدود به فهرست منابعی است که در انتهای پایان نامه ذکر شده است) کاری محققانه و مستند انجام شود. لذا نظریات دیویی و پاتنام از کتابهای خود ایشان استخراج شده است و

^۱ البته نگارنده ادعا نمی کند تا این تاریخ هیچ مطلبی در خصوص اخلاق یا فلسفه دیویی نگاشته نشده است. زیرا جستجو از طریق اطلاعات موجود در سایت های ایرانی انجام شده و هیچ معلوم نیست این اطلاعات کامل باشد.
^۲ نگارنده پس از نگارش مبانی فلسفی دیویی به این مقاله دسترسی پیدا کرد. از آنجا که مطالب این مقاله مؤید پژوهش نگارنده بود، از این مقاله برای تأیید نظر خود بهره جست.